

category of cases. Of course, such judicial procedures must be implemented with the general rules of a particular type of civil proceedings; they should be subject to applicable procedural principles and the most basic procedural institutions; must provide equal procedural rights and responsibilities of parties; should include unified stages during the proceedings at first instance.

The above leads to the conclusion that the existing types of civil proceedings, including adversary proceedings, must evolve towards differentiation of court procedures based on substantive peculiarities of the specific groups of cases, identifying additional requirements on the content of the claim and evidence required for the case, subjective composition additional requirements for content of judgment and features in its implementation.

Key words: civil proceedings, types of proceedings, claims implementation, writ implementation, separate implementation, judicial procedures.

УДК 342.734

Трудові права та їх захист – складова інституту прав людини

О. С. Боева,

кандидат юридичних наук,
суддя Господарського суду
Запорізької області

Розглядаються питання захисту трудових прав. Трудові права та їх захист аналізу як складова інституту основних прав людини. Досліджено практику Європейського суду з прав людини у справах за заявами про захист трудових прав. Наголошено на необхідності збільшення трудових прав й гарантій, розширення підстав для звернення працівника до суду із позовом про захист своїх трудових прав.

Ключові слова: права людини, трудові права, судовий захист, судова юрисдикція, рішення Європейського суду з прав людини.

Боева Е. С. Трудовые права и их защита – составляющая института прав человека

Рассматриваются вопросы защиты трудовых прав. Трудовые права и их защита анализируются как составляющая института основных прав человека. Исследована практика Европейского суда по правам человека в делах по заявлениям о защите трудовых прав. Сделан акцент на необходимость увеличения трудовых прав и гарантий, расширение оснований для обращения работника в суд с иском о защите своих трудовых прав.

Ключевые слова: права человека, трудовые права, судебная защита, судебная юрисдикция, решение Европейского суда по правам человека.

Boieva Olena. Labour rights and their protection – the element of human rights institute

In modern conditions of Ukraine's transition to a civilized market, attempts to integrate into the world economy and to improve the human rights protection, including labor rights, is gaining importance and relevance, and, thus, the labor legislation reform is urgent.

In the article, the author notes that guaranteeing of all human rights and freedoms implementation involves the possibility of judicial protection of those rights. In our state, being developed as democratic and law-based one, all human rights and freedoms have equal legal status, because

© Боева Олена Сергіївна – кандидат юридичних наук, суддя Господарського суду Запорізької області

the Article 55 of the Constitution provides that everyone has the right to appeal against decisions, actions or omissions of public authorities, local authorities, officials and officers in court. Everyone has the right, after pursuing all domestic legal remedies, to seek protection of their rights and freedoms in the relevant international judicial institutions or in the relevant bodies of international organizations, which Ukraine is the member or participant of.

Key words: *human rights, labor rights, judicial protection, court jurisdiction, the decision of the European Court of Human Rights.*

Загальновідомо, що гарантія реалізації будь-яких прав і свобод людини полягає в можливості судового захисту цих прав. У нашій державі, яка розбудовується як демократична та правова, всі без винятку права та свободи людини в Україні мають однаковий юридичний статус. Ст. 55 Конституції передбачено, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна¹.

Ст. 124 Конституції України посилено гарантії захисту конституційних прав і свобод, у тому числі трудових, оскільки право громадян на працю є одним з головних у системі конституційних прав у нашій державі. Так, за змістом цієї статті юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Згідно з роз'ясненнями Постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» Конституція гарантує кожній людині право звернутися до суду для захисту своїх конституційних прав і свобод, у зв'язку з чим суд не вправі відмовити особі в прийнятті позовної заяви чи скарги лише з тієї підстави, що її вимоги можуть бути розглянуті в передбаченому законом досудовому порядку².

За умов переходу України до цивілізованого ринку, інтеграції у світову економіку поліпшення стану захисту прав людини, в тому числі трудових, набуває дедалі більшого значення та актуальності, а відтак реформа трудового законодавства є невідкладною.

Питання правового регулювання, захисту прав і свобод людини і громадянина висвітлені, зокрема, в наукових працях М.Г. Александрова, П.В. Анісімова, М.В. Лушникової, В.Ф. Погорілка, В.Я. Тація, О.В. Смирнової, Ю.С. Шемчушенка та ін.

Згідно із ч. 2 ст. 124 Конституції України³ юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Тобто до компетенції судів входить вирішення всіх спорів про право та інших правових питань, що потребують юридичного вирішення, включаючи спори щодо захисту трудових прав, які входять до складу загальноновизнаних основних і невід'ємних прав людини.

¹ Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // ВВР України. 1996. № 30. Ст. 141.

² Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 01.11.1996 р. // Право України. 1996. № 12. С. 91. Із змін.

³ Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // ВВР України. 1996. № 30. Ст. 124.

Питанням захисту трудових прав приділяли увагу Н. Б. Болотіна, В. С. Венедиктов, В.В. Жернаков, І.В. Зуб, М. І. Іншин, І. П. Лаврінчук, Л.І. Лазор, О.М. Обушенко, П. Д. Пилипенко, С. М. Прилипка, В.Г. Ротань, Н. М. Хуторян, Г. І. Чанишева, В.І. Щербина, О. М. Ярошенко та ін. Проте відсутні будь-які фундаментальні дослідження стосовно питань, пов'язаних з визначенням трудових прав як складової інституту основних прав людини, та системи судового захисту трудових прав з урахуванням судової юрисдикції.

Період становлення інституту прав людини налічує не одну сотню років, а термін «права людини» вперше був оприлюднений у французькій Декларації прав людини і громадянина 1789 р.⁴ Спочатку під цим поняттям розумілися основні природні права, або цінності: життя, свобода, власність. Головною метою визнання цих прав було намагання захистити кожну людину від втручання держави (в особі певних державних органів та установ) у її життєдіяльність, на державу покладалася обов'язок гарантувати здійснення принципу рівності людей у правах і свободах та рівності перед законом та судом, а юридичним (суб'єктивним) правом визначалися лише ті вимоги людини, які мали бути захищені в судовому порядку.

Протягом XIX-XX століть у конституціях багатьох країн були закріплені гарантії рівності громадянських і політичних прав людини, проте в процесі індустріалізації, технічного прогресу виявилось, що не всі громадяни є рівними, а розмежування на бідних та багатих має тенденцію до розширення. Це сприяло формуванню нової філософії прав людини, оскільки нарівні з вищевказаними правами «першого покоління», до основних прав людини стали відносити соціально-економічні та соціально-культурні права, які отримали назву «права другого покоління»: на працю, на соціальне забезпечення, на освіту тощо. На законодавчому рівні ці права закріплено у Загальній декларації прав людини 1948 р.⁵, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.⁶ та в конституціях більшості сучасних демократичних держав.

Із середини XX ст. у працях європейських та пострадянських учених спостерігалася тенденція визнання економічних і соціальних прав людини такими ж суб'єктивними правами, якими визнавалися раніше громадянські та політичні права. Це призвело до того, що права «другого покоління» стали захищатися в судовому порядку, всі види прав людини були визнані невід'ємними, взаємообумовленими, взаємозалежними і рівнозначними, що дістало відображення в документах ООН.

Міжнародні документи (Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі - Європейська Конвенція

⁴ Декларації прав людини і громадянина, прийнята постановою Французьких Національних зборів 26 серпня 1789 року (фр. Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen) URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Декларація_прав_людини_і_громадянина

⁵ Всеобщая декларация прав человека принята Генеральной Ассамблеей ООН 10.12.48 // Право и практика. 1998. № 12. С. 111-116.

⁶ Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах (от 16.12.1966г.). Международное право в документах: учебное пособие / сост. Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков. Москва: Юрид. лит. 2003. 880 с.

з прав людини)⁷, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права) містять положення про те, що «кожен має право на судовий захист».

Україна як незалежна демократична, правова держава в Основному Законі (Розділ II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина») закріпила права як «першого покоління», так і «другого покоління». Згідно із ст. 21 усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними⁸.

Зокрема, серед закріплених і гарантованих Конституцією прав людини прямо вказано право людини на працю: на належні, безпечні й здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом; заборонено використання примусової праці, праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах; надано гарантії на захист від незаконного звільнення та щодо своєчасного одержання винагороди за працю та на відпочинок (ст. 43, 44, 45). Таким чином, Конституцією України прямо закріплені трудові права людини, які є невід'ємною складовою основних прав людини.

Крім того, у ч. 3 ст. 8 Основного Закону закріплено положення, відповідно до якого норми Конституції України є нормами прямої дії. Даний принцип означає, що звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина гарантується державою.

За спеціалізацією в нашій державі суди загальної юрисдикції мають таке розмежування юрисдикції: кримінальна, цивільна, господарська, адміністративна. Критеріями розмежування є: характер правовідносин; суб'єкт звернення; наявність чи відсутність спору про право.

Захист прав людини, в тому числі трудових прав, який здійснюється в судовому порядку, не може бути ефективним без чіткого розподілу компетенції між судами загальної юрисдикції, спеціалізованими судами та судом конституційної юрисдикції. Розмежування юрисдикційних повноважень між судами та правильне визначення підвідомчості спору сприяє розглядіві справи в розумні строки та є гарантією ефективного захисту трудових прав людини.

На законодавчому рівні юрисдикція судів України визначена процесуальними кодексами: Цивільним процесуальним кодексом України⁹, Кримінальним процесуальним кодексом України¹⁰, Господарським процесуальним кодексом України¹¹ та Кодексом адміністративного судочинства України¹².

Ч. 3 ст. 55 Конституції України закріплено положення, відповідно до якого кожен має право після використання всіх національних засобів правового

⁷ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04 листопада 1950 року. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

⁸ Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // ВВР України. 1996. № 30. Ст. 21.

⁹ Цивільний процесуальний кодекс України. Харків: Одиссей, 2013. 184 с.

¹⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13.04.2012 року // ВВР України. 2013. № 9-10. № 11-12. № 13. Ст.88.

¹¹ Господарський процесуальний кодекс України : станом на 03 вересня 2015 року. Харків: Право, 2015. 100 с.

¹² Кодекс Адміністративного судочинства України № 2747-IV від 06.07.2005 року // ВВР України. 2005. №№ 35-37. Ст. 446. Із змін.

захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) є міжнародним судовим органом у системі міжнародного контролю за виконанням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року¹³ державами, які до неї приєдналися. Україна ратифікувала Європейську Конвенцію з прав людини 17 липня 1997 р., але не менш важливе значення для забезпечення судового захисту прав і свобод громадян мала і ратифікація Україною Протоколів до неї.

З аналізу статистичних даних останніх років, які оприлюднено Європейським судом з прав людини, вбачається неухильне збільшення кількості звернень громадян України з метою захисту своїх трудових прав: несвоєчасної виплати заробітної плати, незаконних звільнень тощо.

Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. встановлена обов'язковість виконання на території України, як учасниці Конвенції, рішень ЄСПЛ, а також використання практики цього суду¹⁴.

Вирішуючи справи, Європейський суд з прав людини керується відповідними статтями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколом № 1 до Конвенції, зі змісту яких вбачається, що вони захищають права і свободи так званого «першого покоління» і в них відсутні посилання щодо захисту економічних, соціальних і культурних прав.

Вирішуючи на користь заявників справи про захист трудових прав, ЄСПЛ у своїх рішеннях не вказує на порушення саме трудових прав, а виходить з того, що національними судами були порушені положення Конвенції, що стосуються класичних прав людини, зокрема права власності або інші положення Конвенції. Частіше за все суд посилається на порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції, якою визначено право кожного на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку.

Показовою у цьому плані є справа «Богатова проти України»¹⁵. Зважаючи на обсяг статті, не зупинятимемось детально на всіх перипетіях цієї справи. Відзначимо головне: конституційне положення (ч. 3 ст. 46 Конституції України), яке передбачає, що «пенсії, інші види соціальних витрат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом», було брутально проігнороване як органами соціального забезпечення, так і судами України, при тому, що докази, наведені пенсіонеркою Л. Богатовою в українських судах про порушення щодо неї зазначеного положення Основного Закону України, були беззаперечними.

Винесене Європейським судом рішення має обов'язковий характер, є остаточним і оскарженню не підлягає. Для виконання рішень ЄСПЛ держава

¹³ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 04 листопада 1950 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

¹⁴ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV // ВВР України. 2006. № 30. Ст. 260.

¹⁵ Рішення Європейського суду з прав людини. Справа «Богатова проти України», заява № 5231/04, Страсбург, 7 жовтня 2010 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_670.

має вжити заходів індивідуального характеру, спрямованих на усунення конкретного порушення, визначеного у відповідному рішенні, та заходів загального характеру, спрямованих на усунення підстав для аналогічних скарг проти України. І лише в разі ефективності вчинення такого комплексу дій рішення може вважатися виконаним¹⁶.

Нагадаємо, що протягом майже століття Міжнародна організація праці (МОП) проводить всі можливі заходи щодо захисту трудових прав та виступає проти дискримінації найманих працівників. Законодавство більшості цивілізованих держав поступово розширює обсяг підстав на звернення працівників до суду, навіть посиляючись на те, що гарантування захисту працівників від дискримінації роботодавцем є обов'язком держави, який будується не лише на декларативних нормах, а й на реальних, прямих положеннях законодавства про можливість судового захисту прав працівників, які зазнали дискримінації¹⁷.

Отже, необхідною умовою розвитку соціальної, правової держави є створення умов для ефективного захисту прав та інтересів людини і громадянина, в тому числі трудових прав. Проте конституційне закріплення права на судовий захист, створення системи юрисдикційних органів та органів судової влади, які уповноважені вирішувати спори, в тому числі трудові, не означають, що в державі існує ефективний механізм захисту порушених чи оспорюваних прав.

У деяких випадках трудові права не можуть бути захищені з причин відсутності чи недосконалості юридичних процедур. Механізм регулювання трудових спорів і конфліктів в Україні містить низку недоліків, зокрема: 1) інститути індивідуальних і колективних спорів і конфліктів у трудовому праві України розроблені недостатньо чітко; 2) неузгодженість понятійного апарату та колізії окремих норм; 3) правові прогалини у порядку регулювання вирішення трудових спорів.

Відтак реформування трудового законодавства України повинно відбуватися з урахуванням міжнародних стандартів, правового досвіду не тільки нашої держави, а й європейських країн. Прийняття нового Трудового кодексу повинно бути спрямоване насамперед на забезпечення трудових прав й гарантій, розширення підстав для звернення працівника до суду із позовом про захист своїх трудових прав, у протилежному випадку матимуть місце масові порушення трудових прав працівників, які не зможуть захищати свої трудові права в національних судах, зважаючи на відсутність таких підстав у законодавстві про працю. Отже, вдосконалення проекту Трудового кодексу України, а не його прийняття, є першочерговим питанням реформування трудового законодавства.

Boieva Olena. Labour rights and their protection – the element of human rights institute

In modern conditions of Ukraine's transition to a civilized market, attempts to integrate into the world economy and to improve the human rights protection, including labor rights, is gaining

¹⁶ Кожух З.Р. Международно-правовые основы судебной защиты прав и свобод личности // Государство и право. 2000. № 4. С. 45-57.

¹⁷ Федоришин П.І. Конституційні засади захисту прав людини і громадянина та міжнародна практика // Право України. 2001. № 3. С. 48.

importance and relevance, and, thus, the labor legislation reform is urgent.

In the article, the author notes that guaranteeing of all human rights and freedoms implementation involves the possibility of judicial protection of those rights. In our state, being developed as democratic and law-based one, all human rights and freedoms have equal legal status, because the Article 55 of the Constitution provides that everyone has the right to appeal against decisions, actions or omissions of public authorities, local authorities, officials and officers in court. Everyone has the right, after pursuing all domestic legal remedies, to seek protection of their rights and freedoms in the relevant international judicial institutions or in the relevant bodies of international organizations, which Ukraine is the member or participant of.

It is emphasized that at the moment there is no basic research on issues related to the definition of labor rights as a component of the Institute of fundamental human rights and judicial system of the labor rights protection including the court jurisdiction.

Statistical data released by the European Court of Human Rights were analyzed.

An example of a specific case, which was considered by the European Court of Human Rights, was provided.

It is noted that a necessary condition for the development of the social legal state is to create conditions for the effective protection of human and citizen's rights and interests, including labor rights.

The attention is directed to the fact that nowadays the urgent problem is that in some cases, labor rights cannot be protected because of the absence or imperfection of the legal procedures. Regulation mechanism for labor disputes and conflicts in Ukraine contains a number of shortcomings.

It is cautioned that the reform of the labor legislation of Ukraine should take place in accordance with international standards and legal experience not only of our country, but also the legal experience of European ones. The introduction of the new Labor Code should be directed primarily on the increase of labor rights and guarantees, the expansion of the grounds for employee's filing to the court to protect their labor rights.

Key words: human rights, labor rights, judicial protection, court jurisdiction, the decision of the European Court of Human Rights.